

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ*

Υ Π Ο
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Vilfredo Pareto

Ὁ Vilfredo Federico Damaso Pareto (1848-1923) ἐγεννήθη εἰς Παρισίους ἀπὸ πατέρα ἰταλὸν πολιτικὸν φυγάδα, τὸν μηχανικὸν μαρκήσιον Raffaele Pareto, καὶ μητέρα γαλλίδα, τὴν Marie Métenier¹.

Μετὰ τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς εἰς τὸ Τουρῖνον, ὅπου ἐπανέκαμψεν ἡ οἰκογένειά του μετὰ τὴν γενικὴν ἀμνηστίαν τοῦ 1859, ἀκολουθῶν τὰ ἔχνη τοῦ πατρὸς του, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκληρονόμησε τὴν κλίσην πρὸς τὰ μαθηματικά, ἐσπούδασε μηχανικὸς εἰς τὸ «Istituto Politecnico», λαβὼν τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν². Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μηχανικοῦ ἥσκησεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ πλέον, καταλαβὼν ὑψηλὰς καὶ ὑπευθύνους θέσεις. Τὸ 1874 εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν καθίσταται γενικὸς διευθυντὴς τῶν κρατικῶν μεταλλείων «Ferriere Italiane» καὶ μέλος τῆς ἀρχαιότερας ἐπιστημονικῆς ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας, τῆς «R. Accademia Economico - Agraria dei Georgofili di Firenze»³.

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 337 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

1. Ἡ ἀστική καὶ ἐμπορική οἰκογένεια τοῦ Pareto ἐπαιξεν ἡγετικὸν πολιτικὸν ρόλον εἰς τὴν Genua εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς δημοκρατίας. Διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς ὁ πάππος τοῦ Vilfredo, Giovanni Benedetto Pareto (1768-1831), λαμβάνει ὡς ἀνταμοιβὴν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα τὸν Ἀ' τὸν τίτλον τοῦ «Marchese di Parigi» (1811). Ὅτε ὅμως ἡ Genua περιῆλθε εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας ὁ Raffaele Pareto (1812-1882), πατὴρ τοῦ Vilfredo, ἠναγκάσθη νὰ αὐτοεξορισθῇ εἰς Παρισίους. Ἐπανακάμψας τὸ 1859 κατέλαβεν ὑψηλὴν θέσιν εἰς τοὺς ἰταλικούς σιδηροδρόμους.

2. Ἡ διδακτορική διατριβὴ του εἶχεν ὡς θέμα τὰς «θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς θεωρίας τῆς ἐλαστικότητος τῶν στερεῶν σωμάτων» («Principii Fondamentali della Teoria della Elasticita de' Corpi solidi e Ricerche Sulla Integrazione delle Equazioni differenziali che ne definiscono L'Equilibrio»).

3. Ἡ ἀκαδημία αὕτη ἰδρύθη τὸ ἔτος 1753 καὶ ἔθεσεν ὡς στόχον τῆς τὴν μελέτην τῶν ἀγροτικῶν προβλημάτων. Ἐνίοτε ἐδέχετο ὡς μέλη τῆς καὶ μὴ εἰδικούς περὶ τὰ γεωργικὰ θέματα. Συνεζήτουντο καὶ οἰκονομικὰ θέματα μετὰ σαφῆ κατεύθυνσιν φιλευθερισμοῦ. Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Pareto εἶναι οἰκονομικῆς φύσεως. Εἰς αὐτὰς στρέφεται κατὰ τοῦ γερμανικοῦ ἱστορισμοῦ καὶ παραπονεῖται διὰ τὰς ἀρνητικὰς ἐπιπτώσεις, τὰς ὁποίας ἔχει διὰ

Τὰ ἐνδιαφέροντα ὅμως τοῦ Pareto ἐκτείνονται πολὺ πέραν τῶν καθαρῶς φυσικοτεχνικῶν. Αἱ κλασσικαὶ γλώσσαι καὶ ἡ ἱστορία τὸν γοητεύουν. Τὰ ἐπαγγελματικὰ ταξείδια του εἰς Ἀγγλίαν, Σκωτίαν καὶ Γερμανίαν καὶ αἱ ὑπεύθυνοι θέσεις του τοῦ προσφέρουν ἄμεσον ἐμπειρίαν τῶν πολιτικῶν, οικονομικῶν καὶ πνευματικῶν ρευμάτων, ζυμώσεων καὶ διαμαχῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἐπαφή του με τοὺς πνευματικούς καὶ πολιτικούς κύκλους τῆς Φλωρεντίας καὶ με τοὺς ἀνθρωπιστὰς τῆς ἀκαδημίας τοῦ παρέχουν τὴν εὐκαιρίαν ζωηρᾶς συμμετοχῆς εἰς τὸν λογοτεχνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον τῆς Ἰταλίας. Συγχρόνως μετέχει ὡς ἐνεργὸν μέλος εἰς τὴν «Ἐταιρείαν Adam - Smith», ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Francesco Ferrara ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐπιβολὴν πολιτικῆς οικονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ εἰς Ἰταλίαν.

Τὰ πρῶτα δημοσιεύματά του εἶναι οικονομολογικὰ κείμενα μᾶλλον ἐκλαϊκευτικοῦ χαρακτήρος⁴. Ἀπὸ τοῦ 1892 ὅμως ἀρχίζει νὰ δημοσιεύῃ κείμενα οικονομικῆς θεωρίας ὑψηλῶν ἐπιστημονικῶν ἀξιώσεων⁵. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ περίφημος οικονομολόγος καὶ φίλος του Maffeo Pantaleoni, ὁ ὁποῖος πλὴν τῶν λοιπῶν ἐπιστημονικῶν καθοδηγήσεων τὸν ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν κατ' ἀρχὰς μὲν με τὰ κείμενα καὶ τὴν μαθηματικὴν οικονομικὴν θεωρίαν, ὕστερον δὲ καὶ με τὸ πρόσωπον τοῦ διασήμου οικονομολόγου Léon Walras, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ προτείνῃ τὸν Pareto ὡς διάδοχόν του εἰς τὴν ἔδραν τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας τοῦ ἀρτισυστάτου Πανεπιστημίου τῆς Λωζάννης⁶.

τὴν ἰταλικὴν οἰκονομίαν ἢ ἀκολουθουμένη πολιτικὴ τοῦ δασμολογικοῦ προστατευτισμοῦ. Εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἀκαδημίας μετέχει ὁ Pareto μέχρι τοῦ 1893, ὅτε ἐξελέγη καθηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λωζάννης.

4. Δημοσιεῖ κυρίως εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ φίλου του Pantaleoni «Giornale degli Economisti» καὶ εἰς τὸ «Monde Economique».

5. Πρὸβλ. σχετικῶς Gerhard, Hans Wolfram, Pareto Vilfredo ἄρθρον ἐν Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Gustav Fischer, Stuttgart / J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen / Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1964, Bd. 8, p. 204.

6. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη πρότασις ὀφείλεται εἰς παρέμβασιν τοῦ Pantaleoni. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Walras ἐπὶ τοῦ Pareto δὲν πρέπει νὰ ὑπερεκτιμᾶται. Τὸ μόνον σχεδὸν κοινὸν σημεῖον τῶν εἶναι ἡ πεποθησις εἰς τὴν ἀνάγκην ἐφαρμογῆς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὴν Οἰκονομίαν. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Pareto διεφώνησεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς με τὴν μονοδιάστατον οὕτως εἰπεῖν μαθηματικὴν τοποθέτησιν τοῦ Walras. Γράφων τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν συνάντησίν του με τὸν Walras πρὸς τὸν φίλον του Pantaleoni σημειώνει: «Δὲν ἀντιλαμβάνομαι διατὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν νὰ βλέπουν τὴν ἀλήθειαν πάντοτε μονόπλευρα καὶ νὰ διαπληγνίζονται με ὅσους τὴν θεωροῦν ἀπὸ μίαν ἄλλην πλευράν. Προσωπικῶς πιστεύω ὅτι κάθε μέθοδος εἶναι καλή, ἐφ' ὅσον μᾶς φέρει πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀλήθειαν». Pareto, Vilfredo, Lettere a Maffeo Pantaleoni, a cura di Gabriele de Rose; Sotto gli auspici della Banca nazionale del lavoro, 3. vol. Roma 1960, vol. I, p. 270.

Εἰδικώτερον παρατηρεῖται ὅτι ὁ Pareto ἠσχολήθη με τὰ μαθηματικὰ πολὺ πρὶν ἢ

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Pantaleoni καὶ τοῦ Walras εἶναι τόση, ὥστε ὄχι μόνον ἀναποδοθεῖται θεωρητικῶς ὁ Pareto, καταδικάζων τὴν θεωρίαν τοῦ «Laisser - Faire» ὡς μίαν «φιλελευθέραν οὐτοπίαν», ἀλλὰ καὶ ἀποσύρεται ἀπὸ τῆς θέσεώς του ὡς γενικοῦ διευθυντοῦ τῆς «Ferriere Italiane di Val d'Arno» καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξίν του εἰς τὰ πολιτικά, διὰ τὰ στραφῆ εἰς ἓνα ἀσκητικὸν βίον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης⁷.

Τὸ 1893, εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν, ἀρχίζει τὰς παραδόσεις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἀρχικῶς μὲν ὡς ἑκτακτος, μεθ' ἓνα δὲ χρόνον ὡς τακτικὸς καθηγητής. Αἱ παραδόσεις αὗται εὗρον μεγάλην ἀπήχησιν, ἐδημοσιεύθησαν δὲ εἰς δύο τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον «Cours d'Economie Politique»⁸. Πρόκειται περὶ ἐξαίρετου, πράγματι κλασσικοῦ οἰκονομολογικοῦ συγγράμματος, μὲ λίαν ἐνδιαφέρουσας κοινωνιολογικὰς προεκτάσεις, ἰδίᾳ εἰς τὸν δεῦτερον τόμον, δύο κεφάλαια⁹ τοῦ ὁποίου διαπραγματεύονται ἀντιστοίχως τὰ θέματα: «Principes

γνωρίση τὸν Walras. Εἰς τὴν καθαρὰν μαθηματικὴν θεωρίαν φθάνει διὰ τῆς μελέτης τοῦ «Principii di economia pura» τοῦ Maffeo Pantaleoni, ἐνθ' ὅν ἐνοχλεῖ ὁ μεταφυσικὸς χαρακτήρ τῶν ἔργων τοῦ Walras. Ὁ Pareto μάλιστα ὑπεγράμμισεν ὅτι ἡ ὅλη οἰκονομικὴ θεωρία του ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ ἐκείνην τοῦ Walras.

Τὴν προσοχὴν του πρὸς τὸν Walras στρέφει ὁ Pantaleoni, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ αὐτοῦ ἀνακαλύπτει ὅτι ἐμπεριέχουν μίαν λίαν σημαντικὴν θεωρίαν: τῆς Ἰσοροπίας. Ὡς ἐντιμος ἐπιστήμων ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τῆς θεωρίας ταύτης, θεωρεῖ ὅμως γελοῖον τὸν χαρακτηρισμὸν ὡς ὀπαδὸν ἢ συνοδοιπόρον τοῦ Walras, τονίζει δὲ ὅτι σημαντικαὶ διαφοραὶ τοὺς χωρίζουν, ἢ κυριωτέρᾳ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ χρησιμοποίησις παρ' αὐτοῦ τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου.

Πρβλ. Eisermann, Gottfried, Vilfredo Pareto als Nationalökonom und Soziologe. «Recht und Staat» Heft 236/237 J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1961, σελ. 23 ἐξ., 76.

7. Εἰς τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴν συνέτεινεν τόσον ἡ ἀποτυχία του ὡς ὑποψηφίου βουλευτοῦ (1882), ὅσον καὶ οἱ ἄνευ ἀποτελέσματος πολιτικοὶ ἀγῶνες του, οἱ ὁποῖοι τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἰδιότης τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ διανοουμένου δὲν συμβαδίζουν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Pareto ὑπεθυμίζει τὴν παράλληλον περίπτωσιν τοῦ Max Weber. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀποτυχία ἀσχεῖ τεραστίαν ἐπίδρασιν ὄχι μόνον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Pareto, ὁ ὁποῖος στοχαζόμενος ἐπὶ τῆς περιπτώσεώς του γράφει εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν του: «Ἡ ἄρχουσα πλουτοκρατία δίδει πράσινον φῶς μόνον εἰς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος εἶναι πρόθυμος νὰ προδώσῃ τὴν πίστιν καὶ τὴν συνείδησίν του χάριν τῶν προνομίων, τὰ ὁποῖα πλουσιοπάροχα προσφέρει ἡ πλουτοκρατία εἰς τοὺς προθύμους νὰ τὴν ὑπηρετήσουν· ὄχι ὅμως καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν στερεὰν πίστιν καὶ σταθερὰν προσήλωσιν εἰς τὰ ἰδεώδη των». *Trattato di Sociologia Generale*, Barbera, Firenze 1916, § 2484. Περὶ τοῦ ἔργου τούτου καὶ τοῦ τρόπου παραπομπῆς εἰς αὐτὸ θά γίνῃ λόγος κατωτέρω (ὑποσημείωσις 16).

8. *Cours d'Économie Politique*, Rouge, Lausanne, 1896/97.

9. Τὸ κεφάλαιον I τοῦ 1. βιβλίου καὶ τὸ κεφάλαιον II τοῦ 3. βιβλίου.

Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ «Cours» ὁ Pareto εἶναι ὡς πρὸς τὸ κοινωνιολογικὰ ζήτημα ὀλιγώτερον δογματικὸς, παρὰ εἰς τὸ «Manuale», ὅπου ἀπὸ πλευρᾶς μὲν οἰκονομικῆς ἐπιστήμης παρουσιάζει «καθαρωτέραν» θεωρίαν, κοινωνιολογικῶς ὅμως ἐμφανίζεται δογμα-

Généraux de l' Evolution Sociale» καὶ «La Physiologie Sociale». Φυσικὰ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως τῆς ἐποχῆς του.

Τὰ κοινωνιολογικὰ ταῦτα στοιχεῖα ἀποτελοῦν καὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς στροφῆς τοῦ Pareto ἀπὸ τῆς οικονομίας πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν. Τὸν ἀπασχολοῦν ἐντατικὰ καὶ τὸν ρίπτουν εἰς τὴν μελέτην τῆς κοινωνιολογικῆς βιβλιογραφίας, ἡ ὁποία ὅμως τὸν ἀπογοητεύει: ἀντὶ ἐπιστήμης εὐρίσκει εἰς τὰ ἔργα τῶν κοινωνιολόγων «μυθιστορήματα»¹⁰. Σκέπτεται νὰ τακτοποιήσῃ τὰς σκέψεις του καὶ νὰ τὰς παρουσιάσῃ εἰς μίαν σειρὰν παραδόσεων. Ἐργάζεται ἐντατικὰ: μίαν ὥρα κοινωνιολογία τὴν ἐβδομάδα κοστίζει περισσότερον χρόνον προπαρασκευῆς παρὰ 3 ὥραι πολιτικῆς οἰκονομίας, γράφει εἰς τὸν φίλον του Pantaleoni¹¹. Ἐνθουσιάζεται ὅμως: τὸ κοινὸν ἐνδιαφέρεται περισσότερον διὰ τὴν κοινωνιολογίαν παρὰ διὰ τὰ μαθηματικά, ἐνῶ ὁ ἴδιος αἰσθάνεται ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον εἶναι «προωρισμένος» καί, ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου του, ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν κοινωνιολογίαν: δὲν ἔχει προκαταλήψεις, δὲν ἔχει κομματικὰς δεσμεύσεις, δὲν εἶναι προσκεκολλημένος εἰς καμμίαν θρησκείαν, δὲν ἔχει προἰδεασμούς διὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, δὲν εἶναι συνδεδεμένος μὲ καμμίαν χώραν καὶ ἄρα δὲν ἔχει πατριωτικὸν φανατισμόν. «Τίποτε δὲν ζητῶ, τίποτε δὲν ἐλπίζω, τίποτε δὲν φοβοῦμαι, καὶ δι' αὐτὸ τίποτε δὲν ἤμπορεῖ νὰ μὲ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν»¹². Τὴν ἀπόστασιν ταύτην ἀπὸ τῶν κοινωνικο - πολιτικῶν γεγονότων θεωρεῖ ἐντελῶς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἄσκησιν κοινωνιολογίας¹³.

Ἡ στροφή αὕτη τοῦ Pareto πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν δὲν σημαίνει ἀποστασίαν ἀπὸ τὴν Οἰκονομίαν, ἀλλὰ προσπάθειαν συνθέσεως τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως. Τὴν συνθετικὴν αὐτὴν προσπάθειαν ἀντικατοπτρίζει τόσον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ σοσιαλιστικὰ συστήματα, τῶν ὁποίων καταδεικνύεται βαθύτατος γνώστης, δίτομον ἔργον του «Les Systèmes

τικός. Πρὸς. σχετικῶς καὶ Carl Brinkmann, Über Vilfredo Pareto, ἐν: Jahrbuch für Sozialwissenschaft, Göttingen, I (1950), σ. 2/3.

10. Pareto, Vilfredo: Lettere a Maffeo Pantaleoni, ἐ.ἀ., τόμ. II, σ. 61.

11. ἐ.ἀ., τόμ. II, σ. 188.

12. ἐ.ἀ., τόμ. II, σ. 281.

13. Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Pantaleoni (ἐ.ἀ., τομ. III, σελ. 70) θεωρεῖ ὡς ἱκανὴν δικαιολογίαν τῆς στροφῆς του ἀπὸ τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ διὰ τὴν πρώτην ἀρκοῦν ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ γνώσις, διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, προσαπαιτεῖται μία ἀπόλυτος ἔξοδος ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦ βίου, μία ζωὴ ἐρημίτου, ὡς ἀκριβῶς ἔζη αὐτός, ἰδίᾳ μετὰ τὴν παραίτησιν του ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ καὶ τὴν ιδιώτευσίν του εἰς τὸ Céligny. Ὁ Pareto ἔζη ὡς πραγματικὸς ἐρημίτης ὄχι μόνον ἐν τῇ ἐνοίᾳ ὅτι εἶχεν ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν πολιτικοοικονομικὴν δρᾶσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐπικαιρότητα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἀσκητικῶν κανόνων εἰς τὸν βίον του. Καὶ ἐδῶ μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν περίπτωσιν Max Weber.

Socialistes», ὅσον καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ «L'Economie et la Sociologie au Point de Vue Scientifique»¹⁴. Τὸ ἔτος 1906 μίᾳ κληρονομίᾳ καθιστᾷ τὸν Pareto οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητον. Οὗτος παραιτεῖται τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀποσύρεται εἰς τὴν ἀγροικίαν του εἰς Céligny πλησίον τῆς Γενεύης, ὅπου καὶ συγγράφει τὰ δύο σημαντικώτερα τῶν ἔργων του: τὸ «Manuel de l'économie politique» (1909) καὶ τὸ περίφημον «Trattato di sociologia generale»¹⁵, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰργάζετο ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὀλόκληρον καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν κορύφωσιν τῆς κοινωνιολογικῆς προσφορᾶς του¹⁶. Εἰς τὸ

14. Pareto, Vilfredo, Les Systèmes Socialistes, Paris, Giard et Brière 1901/1902.

Τὸ ἄρθρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν «Rivista di Scienza», I, 1907.

15. Pareto, Vilfredo, «Trattato di Sociologia Generale» Barbera, Firenze, (1916).

Γαλλικὴ μετάφρασις: «Traité de Sociologie Générale», Payot, Paris, 1917-1919. Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ τίτλος τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως καταδεικνύει συγχρόνως καὶ μίαν ἐρμηνευτικὴν στάσιν ἔναντι τοῦ Pareto: Οἱ ἀμερικανοὶ μεταφρασταὶ A. Bongiorno καὶ A. Livingstone ἐτιτλοφόρησαν τὸ ἔργον, The Mind and Society (New York, Harcourt, Brace and Co, 1935, London, Cape 1935).

16. Τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Pareto εἶναι:

1) «Cours d'Économie Politique», Rouge, Lausanne, 1896/1897

Συμπεριλαμβάνει ἐπεξεργασμένας τὰς μελέτας τῶν προηγουμένων ἐτῶν, καθὼς καὶ τὰς παραδόσεις του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λωζάννης. Εἶναι προσανατολισμένον εἰς τὴν μαθηματικὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν τοῦ Walras, ἐμπεριέχει ὅμως καὶ στοιχεῖα ἀναλύσεως τῶν δεδομένων τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ διατυποῦται ὁ «νόμος τοῦ Pareto» διὰ τὴν κατανομήν τοῦ εἰσοδήματος, ποῦ θεωρεῖται ὡς ἡ σημαντικώτερα συμβολὴ τοῦ Pareto εἰς τὴν οἰκονομίαν. (Εἰς τὸ ἐξῆς παραπέμπομεν ὡς «Cours»).

2) «Les Systèmes Socialistes», Paris, Giard et Brière, 2 τόμοι 1902/1903.

Τὸ ἔργον τοῦτο δημοσιεύεται ἀντὶ τοῦ προγραμματισθέντος τρίτου τόμου τοῦ «Cours». Εἰς αὐτὸ διατυπώνει τὸ πρῶτον τὴν περὶ τῶν «ἐπιπέκτων» θεωρίαν του (παραπέμπομεν ὑπὸ τὴν σύντημσιν «SS»). (Ἑλληνικὴ μετάφρασις Γιάννη Ἀλτηγοῦ, Τὰ σοσιαλιστικὰ συστήματα, Ἀθήνα 1952).

3) «Manuale di Economia Politica», Milano, Società editrice Libreria, 1906 γαλλικὴ ἔκδοσις «Manuel d'économie politique», μτφρ. ὑπὸ Alfred Bonnet, Paris, Giard et Brière (1909). Ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον οἰκονομολογικὸν ἔργον του. Εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως ἀσκει ἕν εἶδος αὐτοκριτικῆς τοῦ «Cours». Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ παρουσιάζεται σαφῶς ἡ προσωπικὴ συμβολὴ τοῦ Pareto εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν ἕν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν Walras. Τὸ ἔργον ἔγραψεν ὅτε ἀπεσύρθη τῆς θέσεώς του ὡς καθηγητοῦ πλησίον τῆς Γενεύης. (Παραπέμπομεν: «Manuale» ἢ—ὁσάκις χρῆσιμοποιούμεν τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν—«Manuel»).

4) «Trattato di Sociologia Generale». Barbera, Firenze 1916, (γαλλιστί: «Traité de Sociologie Générale», Payot, Paris 1917-1919, ἀγγλιστί: «Mind and Society», New York, Harcourt, Brace and Company 1935, London, Cape 1935, γερμανιστί: α) Vilfredo Pareto, «Allgemeine Soziologie», Ausgewählt, eingeleitet und übersetzt von Carl Brinkmann, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1955,

μνημειῶδες τοῦτο ἔργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως θὰ βασισθοῦν ὅσα ἐφεξῆς θὰ ἀναφέρωμεν διὰ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ Pareto, ὁ συγγραφεὺς διατυπώνει ἐμφανῶς τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιτεύγματα τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν Hohenzollern. Ἐνεκα τούτου καὶ τῆς περιφρονήσεως, τὴν ὁποίαν ἐξέφρασε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δημοκρατίας, ἐνέπνευσε τὴν συμπάθειαν τῶν φασιστῶν. Ὁ Μουσσολίνι μάλιστα, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν νεότητά του παρηκολούθησε παραδόσεις του εἰς Λωζάννην, ἀπένειμε εἰς τὸν Pareto τὸν τίτλον τοῦ συγκλητικοῦ. Ταῦτα πάντα ἔδωκαν ἀφορμὴν παρεξηγήσεως περὶ τῶν πολιτικῶν πεποιθήσεων τοῦ Pareto, ὁ ὁποῖος, μολονότι ἔβλεπε τὸ φασιστικὸν κίνημα ὡς μίαν ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα, ὅχι μόνον δὲν ἦτο ἐνθουσιώδης ὀπαδὸς τοῦ φασισμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ κἀν συνεμερίζετο τὰς θεωρίας του, τυγχάνων πάντοτε φανατικὸς ὀπαδὸς τῆς ἐλευθερίας ἐκφράσεως τῆς γνώμης διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν λοιπῶν μέσων¹⁷.

καὶ β) «Vilfredo Paretos System der allgemeinen Soziologie», Einleitung, Texte und Anmerkungen, hrsg. von Prof. Dr. Gottfried Eisermann, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1962. (Παραπέμπωμεν: «Trattato».)

5) «Fatti e Teorie», Valecchi, Firenze 1920. (Παραπέμπωμεν: «Fatti».)

6) «Transformazione della Democrazia», Milano, Corbacio, 1921.

7) «Scritti Sociologici», Tipografia Torinese, Torino 1966.

Αἱ συλλογαὶ αὗται περιέχουν κυρίως τὰ δημοσιεύματα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ζωῆς του καὶ ἀναφέρονται εἰς θέματα ἐφηρμοσμένης οικονομίας, στατιστικῆς θεωρίας καὶ πολιτικοκοινωνικῆς ἐπικαιρότητος. Ὁ Pareto ἐθεώρει τὸ ὕλικόν τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν ὡς ἐμπειρικὴν ἐπαλήθευσιν τῆς οικονομικῆς θεωρίας του.

17. Ἡ παρεξήγησις αὕτη συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν παραμέλησιν μιᾶς συστηματικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου τοῦ Pareto. Ἰβρβλ. C a r l B r i n k m a n n, Über Vilfredo Pareto, ἐν: Jahrbuch für Sozialwissenschaft, Göttingen, 1 (1950), σελ. 2.

Πλείονα περὶ τοῦ θέματος τῆς πολιτικῆς τοποθετήσεως τοῦ Pareto ἰδὲ παρά:

— H i r s c h, W o l f g a n g, Vilfredo Pareto. Ein Versuch über sein soziologisches Werk. Occident - Verlag / Pantheon - Verlag, Zürich - Bruxelles, 1948, σελ. 15, καὶ 49 ἐξ.

— A l l e n, E d g a r, Pareto, Prophet of Fascism, Quartely and Holborn Review, 1938.

— B o r g e s e, G u i s e p p e A n t o n i o, The Intellectual Origins of Fascism, «Social Research», τόμ. I, no 4, 1934, σ. 458-485.

— B o u s q u e t, G e o r g e s H, Vilfredo Pareto, philosophe, sociologue, politique, «Revue internationale de Sociologie», année XXXII, no 3-4, 1924, σ. 113-117.

— L a R o c h e, C h a r l e s: Vilfredo Pareto. Ein Theoretiker des Faschismus. «Neue Schweizer Rundschau» II (1935), σελ. 800-813.

— V a n d e r Z a n d e n, J a m e s W., Pareto and Fascism Reconsidered. «The American Journal of Economics and Sociology» XIX (1960), σ. 399-411.

— W e i n g ä r t n e r, P., Pareto als politischer Denker, Hochland, Jahrgang 1934/35, σ. 60-77.

Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῆ ὅτι αἱ πολιτικαὶ πεποιθήσεις δὲν εἶναι τὸ μόνον σκοτεινὸν καὶ παρεξηγημένον σημεῖον τῆς ζωῆς τοῦ Pareto. Ὀλόκληρος ἡ ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ ἡ προσωπικότης του παρέμειναν ἀμφισβητούμεναι, διὰ τοῦτο δὲ καί, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοῦ ἐδόθησαν οἱ πλέον ἀντιφατικοὶ χαρακτηρισμοί¹⁸. Μολονότι δὲ τὰ τελευταῖα δημοσιεύματα, ἰδίᾳ μάλιστα ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν του, ἔρριψαν ἀρκετὸν φῶς εἰς τὴν «θρυλλικὴν» προσωπικότητά του, ἐν τούτοις μία πλήρης βιογραφία τοῦ Pareto παραμένει μέχρι τῆς στιγμῆς desiderium¹⁹.

I. Ἡ ἀντίληψις διὰ τὴν κοινωνιολογίαν

α. Τὴν κοινωνιολογίαν ὁ Pareto δὲν ἀντιλαμβάνεται ὡς ὁ Durkheim ὡς μίαν αὐτόνομον ἐπιστήμην, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς τὴν σύνθεσιν ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι σπουδάζουν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν²⁰. Εἰδικώτερον τὴν κατανοεῖ ἀρχικῶς ὡς εἶδος εἰσαγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, βραδύτερον ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τῶν πραγματικῶν οἰκονομικῶν διαδικασιῶν καὶ τελικῶς ὡς μίαν συμπεριληπτικὴν καὶ συνθετικὴν τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ὁπότε καὶ τὴν αἰσθάνεται ὡς μίαν «ἀποστολήν».

Παρὰ ταῦτα δὲν παραλείπει νὰ καθορίσῃ τόσον τὴν μέθοδον, ὅσον καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογίας. Καὶ περὶ μὲν τῆς μεθόδου θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον· ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογικῆς

— Wollheim, Richard, Vilfredo Pareto: A Case in the Political Pathology of our Age. Ἐν : «Occidente» X (1954), σ. 567-579.

— Worthington, R. V.: Pareto: The Karl Marx of Fascism. ἐν : «The Economic Forum» Summer and Fall, I (1933), σελ. 311-315 καὶ 460-466.

Ἴδὲ καὶ τὴν βιβλιογραφίαν τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν «élite».

18. Ἴδὲ τὴν σχετικὴν μετὰ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Pareto παράγραφον.

19. Βιογραφικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ Pareto εὐρίσκομεν μεταξὺ ἄλλων εἰς τὰ κάτωθι δημοσιεύματα:

— Pareto, Vilfredo, Lettere a Maffeo Pantaleoni. A cura di Gabriele de Rosa, Sotto gli auspici della Banca nazionale del lavoro, Roma 1960, τόμ. 1-3. (Μὲ βιβλιογραφίαν εἰς τὸν III τόμον, σελ. 476-542).

— Bousquet, Georges H., Vilfredo Pareto, Sa vie et son oeuvre, Paris, Payot, 1928. (Μὲ βιβλιογραφίαν σελ. 219-226).

— Τοῦ ἀτόου: Pareto (1848-1923). Le savant et l'homme, Lausanne, Payot, 1960.

— Eiser mann, Gottfried, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ «Vilfredo Pareto's System der allgemeinen Soziologie», Stuttgart, Enke Verlag, 1962.

— Michels, Roberto, Bedeutende Männer. Charakterologische Studien, Leipzig, Quelle und Meyer, 1927, σ. 119-139.

20. «Trattato» § 1.

ἀναλύσεως ὁ Pareto φρονεῖ ὅτι εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη «κοινωνία», κατανοουμένη ὡς προϊὼν διανθρωπίνων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν²¹, τὰς ὁποίας ὁ Pareto προσομοιάζει πρὸς τὰς χημικὰς ἐνώσεις, διατυπῶνων συγχρόνως τὸ αἶτημα ἀποσυνθέσεως αὐτῶν εἰς τὰ ἀπλᾶ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα²². Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ μὲν κοινωνία ἀνάγεται τελικῶς εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας, ἡ δὲ κοινωνιολογία θέτει οὐσιαστικῶς εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀναζητήσεων αὐτῆς τὸν ἄνθρωπον ὡς «δρῶντα», καὶ μάλιστα καθ' ὃν τρόπον ἀντιλαμβάνεται τοῦτον ἡ παρετιανὴ ἀνθρωπολογία, ἥτοι ὡς ἄνθρωπον «σαρκὸς καὶ αἵματος» κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ὄχι ὡς ἔμφρονα, ὡς τὸν ἤθελεν ὁ Καρτέσιος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Leopold von Wiese κατηγορεῖ τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ Pareto ὡς μίαν παθολογίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιούται μία ἄρρωστη κοινωνία²³.

Ἄνεξαρτήτως ὅμως τῶν ἐπιφυλάξεων πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὅτι ὁ Pareto εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς Κοινωνιολογίας τῆς κοινωνικῆς πράξεως. Σκοπὸς τῆς κοινωνιολογίας του εἶναι ἡ ἀνάλυσις τῶν συγκεκριμένων ἀνθρωπίνων πράξεων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώτης προϋποθέσεως τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ λεκτικῆς διατυπώσεως καὶ οὐσίας²⁴, ὀφείλει ὁ κοινωνιολόγος νὰ ἀπελευθερώσῃ κατὰ κάποιον τρόπον τὰς πράξεις ταύτας ἀπὸ τὰς συνειδητῶς ἢ ὑποσυνειδήτως συνοδευούσας αὐτὰς λογικοφανεῖς θεμελιώσεις καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὰς «σταθεράς» καὶ τὸ τυπικὸν στοιχεῖον. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παγίων τούτων στοιχείων τῆς πράξεως θὰ προχωρήσῃ εἰς μίαν ταξινόμησιν καὶ κοινωνιολογικὴν ἐρμηνείαν.

Ἡ θεμελιώδης προβληματικὴ τῆς κοινωνιολογίας ἐγκείται εἰς τὴν ἀδυναμίαν ἀκριβῶς τοῦ ἀνθρώπου νὰ διακρίνῃ καὶ διαστείλῃ μεταξὺ τοῦ ἔξω-λογικοῦ πυρῆνος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν «σταθεράν» τῆς συμπεριφορᾶς του, καὶ τοῦ ὀρθολογικοῦ λογικοφανοῦς περιβλήματος, τὸ ὁποῖον ἐπικαλύπτει τὸν πυρῆνα, ἀποτελεῖ δὲ «μεταβλητὴν» τῆς πράξεως. Θὰ ἴδωμεν ὅτι τὴν μὲν σταθεράν ὁ Pareto χαρακτηρίζει *residuum*, ἥτοι, κατάλοιπον, ἐγκατάλειμμα, τὴν δὲ μεταβλητὴν *derivatio*, ἥτοι «παραγωγήσιν», ἐπηρεασθεῖς σαφῶς ὑπὸ τῶν μαθηματικῶν ὡς πρὸς τὸν ὀρολογίαν.

21. Πρβλ. τὴν περὶ κοινωνίας ἀντίληψιν τοῦ Marx ὡς «le produit de l'action réciproque des hommes». Ἐπιστολὴ τοῦ Marx πρὸς P.W. Annecow τῆς 28 Δεκεμβρίου 1846, ἐν: Karl Marx - Friedrich Engels, *Ausgewählte Briefe*. Berlin 1953, σ. 31.

22. «Trattato» § 148.

23. «er sah nur von Trieben beherrschte Einzelwesen, die ewig dieselben und unveränderlich sind, zum Betrage neigen und die Gesellschaft nach ihrem unedlen Wesen gestalten». Leopold von Wiese, *Vilfredo Pareto als Soziologe*, ἐν: *Zeitschrift für Nationalökonomie*, Bd. VII, 1936, σελ. 442.

24. Περὶ τῶν δύο βασικῶν προϋποθέσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ Κοινωνιολογία, ἰδὲ τὴν ἐπομένην παράγραφον.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κοινωνιολογία ἔχει ὡς στόχον νὰ διαπεράσῃ τὴν παραπλανητικὴν ἐπιφάνειαν, νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς παντοειδεῖς πέπλους καὶ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ βάθος τῆς πραγματικότητος. Ὡς ὁ ἴδιος γράφει: «Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς ἐργασίας ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἔρευνάν μας, ἡ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὴν ἀπόρριψιν τῶν πέπλων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀποκαλύψεως τῶν ὄπισθεν αὐτῶν συγκαλυπτομένων πραγμάτων»²⁵.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω διατυπώνει ὁ Eisermann τὴν θέσιν, ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Pareto θὰ ἠδύνατο νὰ προσδιορισθῇ ὡς μία προσπάθεια διατυπώσεως κριτικῆς ἢ καλλίτερον μιᾶς θεωρίας τῶν Ἰδεολογιῶν βάσει τῆς ἀναλύσεως τῶν θεμελιώσεων καὶ δικαιολογιῶν, τὰς ὁποίας δίδει ὁ ἄνθρωπος διὰ τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας του²⁶.

Κατὰ τὸν Pareto λοιπὸν — καὶ πάντοτε βάσει τῆς θεωρίας του περὶ ἀνθρώπου — αἱ συγκεκριμέναι ἀνθρώπιναι πράξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα, δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν καὶ ἀναλυθοῦν ὑπὸ δύο ὀπτικὰς γωνίας: πρῶτον μὲν «ἀντικειμενικῶς», ἥτοι ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ τί πράγματι εἶναι²⁷, καὶ δεύτερον «ὀκειμενικῶς», ἥτοι ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ τί ἀντιπροσωπεύουν καὶ ποίαν σημασίαν λαμβάνουν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πράττοντος καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων²⁸. Τὸ κριτήριον τοῦτο ἀποτελεῖ θεμελιωδέστατον στοιχεῖον διὰ τὴν κατανόησιν τόσο τῆς κοινωνιολογίας τῆς γνώσεως, ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνιολογικῶν θεωρημάτων τοῦ Pareto²⁹. Ἐκτὸς τοῦτου προσφέρει, κατὰ τὴν ἀποψιν πάντοτε τοῦ Pareto, καὶ τὴν ὑψίστην ὑπηρεσίαν, ὅτι καθιστᾷ δυνατὴν τὴν σπουδὴν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Μέχρι τοῦδε συνέβαιναν οἱ κοινωνικοὶ ἐπιστήμονες νὰ μελετοῦν ὄχι τὰ ἴδια τὰ κοινωνικὰ

25. «Trattato» § 249.

26. Eisermann, Gottfried, «Vilfredo Pareto als Wissenssoziologe», *Kyklos*, 15 (1962), σ. 428. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἐνωρὶς ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν πρὸς τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Pareto. Πρβλ. λ.χ. τὸ δημοσίευμα τοῦ Heinz O. Ziegler, «Ideologienlehre» ἐν: «Archiv für Sozialwissenschaft und Politik», τόμ. 57 (1927), καθὼς καὶ τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐκυκλοφορήθη ἀγγλιστὶ τὸ «Trattato», «The Mind and Society», περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω λόγος. Ὁμοίως: Leopold von Wiese, *Vilfredo Pareto als Soziologe*, ἔ.ἀ., σ. 441.

27. Εἰς τὴν περὶ μεθοδολογίας παράγραφον θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Pareto περιπίπτει εἰς μίαν ἀντίφασιν, τὴν ὁποίαν προφανῶς ἀντιλαμβανόμενος προσθέτει ὅτι οἱ ὅροι «ὕποκειμενικῶς» καὶ «ἀντικειμενικῶς» δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς παρασύρουν, καθ' ὅσον εἰς τὴν οὐσίαν καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἐπόψεις εἶναι ὑποκειμενικαί. «Πᾶσα ἀνθρωπίνη γνώσις εἶναι ὑποκειμενικὴ», ἡ δὲ ἀντικειμενικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ σκοπιὰ δὲν διαφέρουν μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν, «ἀλλὰ μόνον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μείζονα ἢ ἐλάσσονα γνῶσιν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ τῶν πραγμάτων». «Trattato», § 149.

28. «Trattato» § 149. Πρβλ. τὸ «subjektiv gemeinter Sinn» τοῦ Weber.

29. Πρβλ. καὶ Eisermann, Gottfried, *Vilfredo Pareto als Wissenssoziologe*, Ἐν: «Kyklos», Basel, τόμ. 15 (1962), σελ. 430.

γεγονότα, ἀλλὰ τὰς περὶ τούτων διατυπωθείσας ἢ διατυπουμενάς θεωρίας³⁰. Μὲ τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὑποκειμενικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς πλευρᾶς τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καθιεροῦται θεμελιώδους σημασίας διαστολή, μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς ὁποίας ὁ Pareto ἐλπίζει νὰ ικανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ νὰ πληρῶσῃ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης. Ἡ διαστολή αὕτη προκύπτει ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ παρατηρητοῦ, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ διερευνᾷ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς «λογικῆς ἀνταποκρίσεως» καὶ συνδέσεως τῶν ἐκάστοτε ἐφαρμοζομένων μέτρων πρὸς τὰς τελικῶς ἐπιδιωκομένας στοχοθεσίας³¹.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω γίνεται ἀντιληπτὸν διατι ὁ Carl Brinkmann ἐχαρκτήρισε τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ Pareto ὡς τὴν «ὀρθολογικῶς ἀκριβῆ ἀπόδειξιν τῆς παραλόγου βυθοδιαστάσεως πάσης κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς»³², πρᾶγμα ποῦ ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν καὶ τὴν κυριωτέραν, διὰ πολλοὺς δὲ τῶν κοινωνιολόγων καὶ ἀνυπέβλητον, δυσκολίαν κατανοήσεως τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως τοῦ Pareto. «Διότι ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἢ (ἀν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν γένεσιν τῆς κοινωνιολογίας εἰς τὴν ἀρχαίαν Σοφιστικὴν) τῆς ἀναγεννήσεως τῆς κοινωνιολογίας εἰς τὴν κοινωνικὴν σκέψιν τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως ἀποτελεῖ μίαν ἐκ τῶν πλέον ἀπαραβιάστων θέσεων, ὅτι οἱ παράλογοι σύνδεσμοι τοῦ δυτικοῦ... κοινωνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Πολιτείαν, τὴν Οἰκογένειαν καὶ τοὺς Συνεταιρισμοὺς εἶναι δυνατόν νὰ λυθοῦν ἢ νὰ ἀντικατασταθοῦν διὰ τῆς λογικῆς διαφωτίσεως τῶν λογικῶν βάσεων των. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ παραλόγου χαρακτῆρος τῶν βάσεων αὐτῶν δύναται νὰ θεμελιωθῇ μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς μιᾶς ἐπίσης παραλόγου «ἀντιδράσεως». Καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτῶν τῶν «φαινομένων» προϋποθέτει τὴν παραδοχὴν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου... ὁ «ἀποκλεισθεὶς τρίτος» εἶναι καὶ δυνατὸς καὶ πραγματικὸς, τοῦτέστιν εἶναι δυνατὴ ἡ λογικὴ ἀπελευθέρωσις τῆς παραλόγου ἐκείνης ρίζης»³³.

Ἡ κοινωνιολογία αὕτη δὲν εἶναι ὀρθολογιστικὴ, μολονότι ὁ Pareto ἀνήκει εἰς τοὺς προδρομοὺς τῆς κατευθύνσεως ἐκείνης, ἢ ὁποία ὤθησε τὴν ὀρθολογιστικὴν σκέψιν μέχρι τῶν ὁρίων ἐκείνων, ἔπου συναντᾷ κανεὶς τὸ «θεῖον» ἢ τὴν «μαγείαν», χωρὶς νὰ γίνεται τοῦτο εἰς βάρος τοῦ ὀρθολογι-

30. «Trattato» § 1402.

31. Πλεονα περὶ αὐτῶν εἰς τὴν παράγραφον περὶ «λογικῶν» καὶ «μὴ - λογικῶν» πράξεων.

32. Brinkmann, Carl, Über Vilfredo Pareto. Ἐν: «Jahrbuch für Sozialwissenschaft», Göttingen. 1 (1950), σελ. 5.

33. ἔ.ἀ., σ. 5. Πρβλ. καὶ Lawrence J. Henderson, Pareto's General Sociology, a Physiologist's Interpretation. Harvard 1935, Ὁμοίως: A. Bongiorno, Study of Pareto's Treatise, «American Journal of Sociology» 36 (1931), σ. 349 ἐξ.

σμοῦ. Ἄλλὰ τοῦτο γίνεται ἀκριβῶς διὰ τὰ ὑπογραμμισθῶν τὰ ὄρια καὶ νὰ καταδειχθῇ πόσον ἐσφαλμένος εἶναι ὁ ἐγκλωβισμὸς τῆς κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως ἐντὸς τῆς ὀρθολογικῆς σφαίρας. Ὅπως καὶ προηγουμένως ἐσημειώθη, τελικὸς στόχος τῆς λογικο - ἐμπειρικῆς ἀναλύσεως τοῦ Pareto εἶναι νὰ ἀποκαλυφθῇ, ὅτι, κάτω ἀπὸ τὸ σαφές, διαυγές, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς ἀβαθές ὑπόστρωμα τῆς καθημερινότητος τῆς συμπεριφορᾶς, ἐκτείνεται μίᾳ ἀπρόσιτος εἰς τὴν λογικο - ἐμπειρικὴν γνῶσιν βυθοδιάστασις, τὴν ὁποίαν ἀδρῶς περιγράφομεν χαρακτηρίζοντες αὐτὴν ὡς «ἐνστικτον» καὶ «ὑποσυνείδητον» καὶ τὴν ὁποίαν ὀφείλει ὁ κοινωνιολόγος πρῶτον μὲν νὰ διαφωτίσῃ λογικῶς (ἂν καὶ οὐχὶ λογικο - ἐμπειρικῶς) καὶ δεύτερον νὰ συσχετίσῃ μὲ τὴν «λογικὴν» καθημερινότητα.

Ὅτω πως ἡ παρετιανὴ φιλοσοφία τῶν «μὴ λογικῶν» πράξεων ἐμφανίζεται συγγενῆς πρὸς τὴν κοινωνιολογικὴν γνωσιοθεωρία τῶν Montaigne καὶ Bacon, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει διεξοδικῶς ὁ Pareto εἰς τὴν § 2193 τοῦ «Trattato», καθὼς καὶ πρὸς τὰ κοινωνικὰ φιλοσοφήματα τῶν Nietzsche, Bergson καὶ Sorel, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν τὰ πρῶτα σημαντικὰ πλήγματα εἰς τὸν κοινωνιολογικὸν ὀρθολογισμὸν περὶ τὸ 1900³⁴. Ἡ θέσις τοῦ Voltaire περὶ «ἐξεπατήσεως» τῶν κοινωνιῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ πολιτειῶν ἀντιστρέφεται καὶ τὴν ἀποψιν μιᾶς λογικῆς χρησιμοποίησεως παραλόγων στάσεων διαδέχεται ἡ ἀποψις τοῦ ἐξωλόγου προσδιορισμοῦ καὶ τῆς «λογικῆς» ἀκόμη κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς:

«Δὲν διέδοσαν αἱ ἐκκλησίαι ἢ αἱ κυβερνήσεις ἢ ἄλλοις τις μὲ τὴν βοήθειαν λογικῶν τεχνασμάτων τὴν πίστιν εἰς τὰς μὴ λογικὰς αὐτὰς πράξεις, ἀλλ' ἀντιστρόφως: αἱ μὴ λογικαὶ αὐταὶ πράξεις ἐπέβαλον τὰ λογικὰ τεχνασματα πρὸς ἐρμηνείαν των»³⁵.

β. Ὅσον ἀφορᾷ τώρα τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Pareto περὶ τῶν σχέσεων μεταξύ Οἰκονομίας καὶ Κοινωνιολογίας, θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα:

Οἰκονομία καὶ Κοινωνιολογία ἀποτελοῦν διὰ τὸν Pareto δύο ὄψεις τῆς αὐτῆς πραγματικότητος. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀλληλοσυμπληροῦνται μόνον ὡς ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ καὶ τυγχάνουν ἐξ ἴσου ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ὀρθὴν διερεύνησιν, σπουδὴν καὶ κατανόησιν τῶν κοινωνικῶν γεγονότων.

Ἡ βασικὴ αὐτὴ ἀποψις τοῦ Pareto ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν, ἂν μάλιστα λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὸ πνευματικὸν περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦοι ζῆ οὗτος. Ἀσφαλῶς ἔχομεν παραδείγματα συσχετισμοῦ τῶν δύο ἐπιστημῶν: Ὁ Schmoller π.χ. εἶχεν ὡς προγραμματικὸν στόχον τῶν ἐρευνῶν του τὴν κοι-

34. Πρβλ. Brinkmann, Carl, Über Vilfredo Pareto, σελ. 7.

35. «Trattato» § 217.

νωνιολογικὴν θεμελίωσιν τῶν οἰκονομικῶν γεγονότων³⁶. Ἀναλόγους ἀντιλήψεις εὐρίσκομεν εἰς τοὺς Mill καὶ Max Weber, ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Koch ἡ νεωτέρα ἰδίᾳ ἱστορικὴ σχολὴ καλλιιεργεῖ στενῶς τὰς σχέσεις μεταξύ Οἰκονομίας καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, τὰ δὲ κλασσικὰ ἔργα τοῦ ἱστορισμοῦ δυσκόλως κατατάσσονται εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἐπὶ μέρος κοινωνικὴν ἐπιστήμην³⁷. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱστορισμοῦ περὶ τῶν ἀμοιβαίων ἀλληλεξαρτήσεων μεταξύ τῶν διαφόρων πολιτιστικῶν τομέων, ὡς ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη, ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκονομία. Δὲν εἶναι παρὰ ταῦτα δυνατόν νὰ ἀγνοηθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἡ κοινωνιολογία, πολιτικὴ κλπ. κατανοοῦνται ἐνταῦθα ἱστορικῶς, ἐνῶ ὑπάρχει μέτωπον μεταξύ τῶν θετικῶν καὶ τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, μεταξύ τοῦ ἱστορικο - κοινωνικοῦ γίνεσθαι καὶ τῆς Φύσεως. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἐφαρμόζουν ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν τὰ μαθηματικά, αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι διαθέτουν ἰδίαν, ἱστορικὴν μέθοδον. Ὅ,τι ἐνώνει τὴν Οἰκονομίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογίαν εἶναι κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἱστορισμοῦ ἡ ἀντίθεσις ἀκριβῶς αὕτη πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ μαθηματικά. Ὁ Pareto ὅμως δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὰς μεθοδολογικὰς διαμάχας μεταξύ θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἱστορισμοῦ, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι ὁπαδὸς τῆς μαθηματικῆς κατευθύνσεως ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα μαθηματικοποιοῦσα πλήρως τὴν θεωρίαν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν κοινωνιολογίαν. Παρὰ ταῦτα δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ ἀριστοτέχνης τῆς ἱστορικῆς μεθόδου, εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν μεθοδολογικὴν του αὐτῆ σύνθεσιν ὡς προδρομικὴν καὶ συγχρόνως προκλητικὴν τόσον διὰ τοὺς κοινωνιολόγους, ὅσον καὶ διὰ τοὺς οἰκονομολόγους. Ἴσως διὰ τοῦτο, μεταξύ ἄλλων, καὶ νὰ παρεξηγήθη ὑπ' ἀμφοτέρων³⁸. Γεγονὸς πάντως τυγχάνει ὅτι ὁ Pareto ἀρνεῖται κάθε μεθοδολογικὸν Doktrinarismus καὶ ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τῆς ἱστορικῆς ἐρένης διὰ τὴν κοινωνιολογίαν, ἐνῶ

36. Ὁ Schmolter φρονεῖ ὅτι καὶ ὁλόκληρος ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἔχει φιλοσοφικο-κοινωνιολογικὸν χαρακτήρα. Πρβλ. Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, 3. Aufl. τόμ. VII, σ. 431.

37. Koch, Woldemar, Die Bedeutung der theoretischen Ökonomik für die Allgemeine Soziologie. Antrittsvorlesung. («Recht und Staat» 18) J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1955, σελ. 3.

38. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ διαπραγματευθῶμεν τὰ τῶν σχέσεων μεταξύ Οἰκονομίας καὶ Κοινωνιολογίας γενικῶς. Πάντως ἐπὶ δεκαετηρίδας ἐπεκράτησεν ἡ τάσις μαθηματικοποιήσεως καὶ ποσοστοποιήσεως τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας καὶ περιορισμοῦ τῆς κοινωνιολογικῆς θεωρίας εἰς συστηματικὰς ιδέας περὶ τῶν διανθρωπίνων σχέσεων. Ὅπως ἐσφαλμένως ἐπιστεῦετο ὅτι ἡ μεταξύ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι ἀφετηριακὴ, καθ' ὅσον ἡ μὲν κοινωνιολογία διερευνᾷ σχέσεις μεταξύ ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπων, ἡ δὲ οἰκονομία μεταξύ ἀνθρώπου καὶ πραγμάτων.

Πρβλ. σχετικῶς, Koch, Woldemar, μν. ἔργ., σελ. 4-6, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

θεωρεῖ τὴν δυνατότητα ἐφαρμογῆς τῶν μαθηματικῶν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πλὴν τῶν οικονομικῶν ὡς λίαν περιωρισμένων³⁹.

Διὰ τὸν Pareto τὸ κοινωνιολογικὸν πρόβλημα προκύπτει ἐκ τῆς οικονομικῆς θεωρίας. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς Οἰκονομίας πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν, μίᾳ πραγματικῇ μεταμόρφωσις τοῦ Pareto, συνδέεται ἄμεσα καὶ μὲ κάποιον αἴσθημα ἀνικανοποιήτου ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του ἐπὶ τῆς οἰκονομίας⁴⁰. Ἡ Οἰκονομία δὲν εἶναι ὡς ἐπιστήμη αὐτάρκης, καθ' ὅσον δὲν ὑφίστανται αὐστηρῶς καὶ ἀποκλειστικῶς οἰκονομικῆς φύσεως» προβλήματα. Ὁ Pareto καταπολεμεῖ τοὺς «καθαροὺς» οἰκονομολόγους, οἱ ὅποιοι διαρκῶς «φλυαροῦν» περὶ «οἰκονομικῶν ἀρχῶν», ἡ διατύπωσις τῶν ὁποίων συχνάκις εἶναι μᾶλλον ζήτημα «φαντασίας» παρά ἐμπειρικῆς καὶ λογικῆς θεμελιώσεως. Ἀποδεικνύεται δὲ σχεδὸν σύγχρονος ὁ Pareto, ὅταν κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάλυσιν δίδει κεντρικὴν θέσιν εἰς τοὺς «ἐξωοικονομικούς», καὶ ἄρα δι' αὐτὸν κοινωνιολογικούς, συντελεστὰς τῆς οἰκονομίας, ἢ ὅταν ὁμιλῇ περὶ κοινωνικοποιήσεως τῶν μέσων παραγωγῆς⁴¹. Γενικῶς ὁ Pareto τονίζει ὅτι εἰς πᾶν συγκεκριμένον οἰκονομικὸν πρόβλημα συνυπάρχει ἡ κοινωνιολογικὴ διάστασις, ἡ ὁποία μάλιστα κατ' αὐτὸν «πολύ συχνά βαρύνει περισσότερο, παρά ἡ κοινωνιολογική»⁴², ὡς λ.χ. συμβαίνει μὲ τὰ θέματα τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, τοῦ προστατευτισμοῦ, τὰ νομισματικὰ κλπ.

39. Πρβλ. «Trattato» §§ 825 καὶ 1732. Πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ Κοινωνιολογίας καὶ Οἰκονομίας ὡς πρὸς τὴν ἀνάλυσιν δὲν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Οἰκονομίαν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν μεγαλύτερον βαθμὸν ποσοστοποιήσεως (Quantifizierung). Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακρίνωμεν τελικὰ τὰ φαινόμενα σὲ καθαρά «ποσοτικά» ἢ «ποιοτικά». Διὰ τὸν Pareto (§ 144 τοῦ «Trattato»), ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς στοιχείου εἶναι μίᾳ ποιοτικῇ πρότασις. Ἡ ἐξακριβωσις τῆς ἐντάσεως, μὲ τὴν ὁποίαν τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ἐνεργεῖ εἰς τὸ σύμπλεγμα εἶναι ποσοτικὴ πρότασις.

40. Ὁ ἴδιος ὁμιλῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ Ἰωβηλαίου πρὸς τιμὴν του ἐν Λωζάνη τὸ 1917, λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Arrivé a un certain point de mes recherches d'économie politique, je me trouvai en une impasse. Je voyais la réalité expérimentale et ne pouvais l'atteindre». [Παρά: Perrin, Guy: Sociologie de Pareto, σ. 21]. Ὁ Perrin προσθέτει: «De ce sentiment d'impuissance est né son désir d'apporter un complément indispensable aux études de l'économie politique en élaborant une sociologie d'égale valeur scientifique: la déception de l'économiste a imposé le recours au sociologue».

41. Πρβλ. «Cours» II §§ 714-724.

42. Pareto, Vilfredo, «Fatti e teorie», Firenze 1920, σ. 124/125. Πρβλ. καὶ «Trattato» § 2022, ὅπου μεταξὺ ἄλλων τονίζει ὅτι, μέχρις ὅτου ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη προοδεύσει ἀρκετὰ, αἱ λεγόμεναι «οἰκονομικαὶ ἀρχαὶ» εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον σημαντικά, ἀπ' ὅτι ἡ σύνθεσις τῶν πορισμάτων τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας μὲ τὰ πορίσματα τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φλυαρία περὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν παραγνώρισιν τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, μὲ καταστρεπτικὰς διὰ τὴν πρόδον τῆς λογικοεμπειρικῆς μεθόδου συνεπελάς.

Ἐὰν πρακτικοὶ λόγοι μᾶς ἀναγκάζουν νὰ προβαίνωμεν εἰς ἓνα ἀυθαίρετον θεωρητικὸν διαχωρισμὸν μεταξὺ οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, ἢ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ἀπαιτεῖ τὴν τελικὴν σύνθεσιν τῶν ἀποσπασματικῶν αὐτῶν θεωρήσεων, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν λαμβάνομεν ὠλοκληρωμένην εἰκόνα τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος.

Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Pareto ἀποτελεῖ μίαν συνεχῆ προσπάθειαν συνθέσεως οἰκονομίας καὶ κοινωνιολογίας. Εἰς τὰ συγγράματά του συμπλέκονται αἱ ἐπιστῆμαι αὗται εἰς τρόπον, ὥστε σημαντικαὶ οἰκονομολογικαὶ θέσεις του νὰ ἀναπτύσσωνται εἰς κοινωνιολογικὰ ἔργα του καὶ ἀντιστρόφως· συγχρόνως δὲν παραλείπει νὰ ὑποθεμελιώσῃ τὰς βασικὰς θέσεις τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας του κοινωνιολογικῶς⁴³.

Χαρακτηριστικῶς μόνον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὡς παράδειγμα τὰ δύο κύρια θέματα τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ θεωρίας: τὴν θεωρίαν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας [«παραγωγῆς» καὶ «ἀνταλλαγῆς»]⁴⁴ καὶ τὸν νόμον τῆς «καμπύλης κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος» ἢ «πυραμίδος τοῦ εἰσοδήματος» [«νόμος τοῦ Pareto»]⁴⁵, τὰ ὁποῖα τελικῶς θεμελιώνει ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος⁴⁶. Καὶ τὴν μὲν θεωρίαν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας θεμελιώνει ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν «gusti» καὶ «ostacoli», ἤτοι τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἀναστολῶν τοῦ οἰ-

43. Ἐχομεν μάλιστα τὴν πληροφορίαν ὅτι ἐσχεδίαζεν μίαν νέαν ἔκδοσιν τῶν «Cours» εἰς πέντε τόμους, ἢ ὅποια θὰ ἤρχιζε μὲ τὴν κοινωνιολογίαν, θὰ ἠκολούθη ἡ «καθαρά» μαθηματικὴ θεωρία καὶ τὸ ἔργον θὰ ἔκλειε μὲ τὴν ἐφηρμοσμένην οἰκονομίαν. Πρβλ. σχετικῶς Sensi ni, Guido, Corrispondenza di Vilfredo Pareto, Padova 1948, σ. 24.

44. Ἴδὲ «Manuale» §§ 131-133 καὶ Eisermann, μν. ἔργ., σ. 21 ἐξ. Ἀξιολόγησιν τῆς θεωρίας τῆς ἰσορροπίας τοῦ Pareto ἰδὲ παρὰ: Kühne, Otto, Die mathematische Schule in der Nationalökonomie, Bd. I, Berlin und Leipzig 1928; Weinberger, Otto, Mathematische Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1930; P i r o u, G a é t o n, Les théories de l'équilibre économique, Walras et Pareto, Paris 1946.

45. Ὁ Pareto διετύπωσε τοῦτον κατ' ἀρχὴν εἰς τὸ ἄρθρον του «La legge della domanda» εἰς τὸ περιοδικὸν «Giornale degli Economisti» τὸ 1895 [Συμπεριελήφθη εἰς τὸ συλλογικὸν ἔργον «scritti teoretici», σ. 295-304], καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ «La courbe de la répartition de la richesse», Lausanne 1896.

Διεξοδικῶς ἀναπτύσσει τὸ θέμα εἰς τὸ «Cours» II §§ 950-989 καὶ εἰς τὸ «Manuale» VII §§ 11-31 καὶ 24-25.

46. Τὴν καμπύλην κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος προσδιορίζουν κατὰ τὸν Pareto :

α. ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων.

β. τὸ κοινωνικοοικονομικὸν καθεστῶς ἢ τὸ «σύστημα», ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται τὸ οἰκονομικὸν ὑποκείμενον.

γ. μία σειρά συντελεστῶν, τοὺς ὁποίους ἐκ λόγων ἀγνοίας χαρακτηρίζομεν ὡς «τυχαῖον».

Αἱ ἱστορικαὶ ἔρευναι ὠδήγησαν τὸν Pareto εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μορφή τῆς καμπύλης (ἢ ὅποια εἶναι πάντοτε πυραμὶς) δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς συντελεστὰς β' καὶ γ', ἀλλὰ προσδιορίζεται πάντοτε ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων (νόμος τοῦ Pareto). Ἴδὲ: «Cours» II, § 960.

κοινωνικῶς συμπεριφερομένου ὑποκειμένου⁴⁷ καὶ ἐν τελευταία ἀναλύσει ψυχολογικῶς, εἰς δὲ τὸν «νόμον» του συνδυάζει κατὰ τρόπον λίαν σημαντικὸν τὰς οἰκονομικὰς διαπιστώσεις του ἀναφορικῶς μὲ τὴν πυραμίδα τοῦ εἰσοδήματος μετὰ τῶν ἀντιστοίχων κοινωνικῶν, ὁμιλῶν συγχρόνως καὶ περὶ «κοινωνικῆς πυραμίδος»⁴⁸, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μὲν πλούσιοι καταλαμβάνουν τὴν κορυφήν, οἱ δὲ πτωχοὶ τὴν βάσιν.

Εἶναι ἐξ ἄλλου χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ «εἰσοδηματικὴ πυραμὶς» εἶναι κατὰ τὸν Pareto οὐσιαστικῶς μία περίπτωσις τῆς «κοινωνικῆς πυραμίδος»⁴⁹ ἢ ἀκριβέστερον τοῦ «λογικοεμπειρικοῦ νόμου», συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπὸ οἰονδήποτε κριτήριον καὶ ἂν ἐπιχειρηθῇ μία στρωμάτωσις τῶν ἀνθρώπων, προκύπτει πυραμὶς. Εἶναι δὲ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ παρατήρησις του ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας κοινωνίας τὴν κορυφήν τῆς πυραμίδος πολιτικῆς ἰσχύος καὶ κοινωνικῆς ἐπιδράσεως καταλαμβάνουν οἱ κορυφαῖοι τῆς εἰσοδηματικῆς πυραμίδος.

Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ὅσοι ἠγνόησαν τὴν πυκνὴν αὐτὴν διαπλοκὴν οἰκονομίας καὶ κοινωνιολογίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Pareto, παρεξήγησαν αὐτόν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ πρωτοπορευτικὴ συμβολὴ του εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐν γένει ἐπιστήμας ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀπὸ τῆς διπλῆς ταύτης σκοπιᾶς παράλληλον θεώρησιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων⁵⁰.

Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία διερευνᾷ τὰς συναρτήσεις τῶν λογικῶν ἀποφάσεων ἐνὸς ἀριθμοῦ προσώπων. Αἱ ἀποφάσεις αὗται προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν σπάνιν τῶν διαθέσιμων ἀγαθῶν καὶ τὴν ἱκανότητα βελτιώσεως τοῦ βαθμοῦ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀντιστοίχων ἐπιθυμιῶν μέχρις ὀρισμένου ὄριου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδέχεται περαιτέρω μεταβολήν, καθ' ὅσον αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν «μπλοκάρουν» τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν δέ. Ἡ οἰκονομικὴ λοιπὸν θεω-

47. Περὶ τούτων ἰδὲ «Manuel» III §§ 25 καὶ 68. Ὁμοίως: E i s e r m a n n, G o t t f r i e d, Vilfredo Pareto als Nationalökonom und Soziologe. («Recht und Staat» Helt 236/237) J.C.B. Mohr, (Paul Siebeck) Tübingen 1961, σ. 17 ἐξ.

48. Ἰδὲ P a r e t o, V i l f r e d o : «SS» τόμ. I, σ. 6/7.

49. Ἄλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ E i s e r m a n n (μν. ἔργ., σ. 10) ἡ μὲν οἰκονομικὴ ἰσορροπία παρουσιάζει τὴν κοινωνίαν ὡς μέγα σώρευμα μορίων, ποὺ παράγουν ὑπηρεσίας, καταναλίσκουν ἀγαθὰ, ἀποταμιεύουν κ.τ.τ., ἡ δὲ κοινωνικὴ ἰσορροπία προσδιορίζεται κυρίως ἀπὸ συναισθήματα καὶ συμφέροντα (ἰδὲ καὶ «Fatti» σ. 375).

50. Ὁ E i s e r m a n n (ἔ.ξ., σ. 6) ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ κατανόησις τοῦ οἰκονομολόγου Pareto μὲ ἔγνοια τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ θεωρίας. Δικαίως θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ θεωρήσῃ τὸ κοινωνιολογικὸν του ἔργον ὡς θεμελιακὸν διὰ τὴν κατανόησιν τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν του. Καὶ ὁ Brinkmann διαβλέπει μιαν πηγὴν παρεξηγήσεων εἰς τὸ γεγονός ὅτι συνήθως οἱ μὲν κοινωνιολόγοι ἀγνοοῦν τὸν οἰκονομολόγον, οἱ δὲ οἰκονομολόγοι τὸν κοινωνιολόγον Pareto. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἡ ἐκάστοτε παρεχόμενη εἰκὼν τῆς περτιανῆς θεωρίας εἶναι ἀποσπασματικὴ. Ἰδὲ B r i n k m a n n, C a r l, Über Vilfredo Pareto. Ἐν «Jahrbuch für Sozialwissenschaft», Göttingen, Bd. I (1950), σ. 2/3.

ρία περιγράφει τὴν μέθοδον καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διαμορφώσεως τῆς βουλήσεως τῶν «κοινωνικοποιημένων» ἀνθρώπων. Δὲν παύει ὅμως νὰ ἐξετάζη μίαν μόνον πλευρὰν τῆς πραγματικότητος καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ εἶναι ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν κατασκευὴν συστήματος ἐρμηνεύοντος τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Koch δύο βασικά προβλήματα πρέπει νὰ ἀπαντηθοῦν προηγουμένως: πρῶτον μὲν κατὰ πόσον αἱ λογικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι (actions logiques), τὰς ὁποίας ἐξετάζει ἡ οἰκονομικὴ θεωρία, καλύπτουν ὀλόκληρον τὸ φάσμα τῶν λογικῶν ἐνεργειῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἢ ὑπάρχουν καὶ ἕτεροι τομεῖς χαρακτηριζόμενοι ἀπὸ ὀρθολογισμὸν τῆς συμπεριφορᾶς καὶ δεύτερον, ποῖαι ὁμοιομορφίαι ἰσχύουν διὰ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα ἐπέκεινα τῶν ὀρίων τοῦ ὀρθολογικοῦ⁵¹. Εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα ὁ Pareto ἀναφέρει τὴν πολιτικὴν, ἢ ὁποία ἐπίσης χρησιμοποιεῖ ὀρθολογικὴν στρατηγικὴν⁵². Ἡ τακτικὴ τοῦ Bismark, τὸν ὁποῖον τόσον θαυμάζει ὁ Pareto, πλησιάζει τὰ ὄρια ἐπιστημονικῆς γνώσεως⁵³. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξωλογικὴ ἂν μὴ καὶ «παράλογος». Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπόπειρα δημιουργίας μιᾶς ὀρθολογικῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας θὰ ἦτο τόσον ξένη πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅσον καὶ ἡ μὴ εὐκλείδιος γεωμετρία ἢ μία γεωμετρία τῶν τεσσάρων διαστάσεων⁵⁴.

Ἄφ' ἑτέρου πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὸ κοινωνιολογικὸν σύστημα τοῦ Pareto ἐμφανίζει βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας.

Ὁ Koch συνοψίζει τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ὡς ἀκολούθως⁵⁵:

1. Τὰ δεδομένα τῆς καθαρᾶς οἰκονομικῆς θεωρίας εἶναι παραλλήλως πρὸς τὰ τεχνολογικὰ αἱ προτιμήσεις, τὰ «γοῦστα», εἰς τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται, εἰς τὸν τομέα ἐξωλογικῆς συμπεριφορᾶς, τὰ residua, τὰ «κατάλοιπα», τὰ ὁποῖα ὡς θὰ ἴδωμεν ἀποτελοῦν κεντρικῆς σημασίας κατηγορίαν τοῦ παρειανοῦ συστήματος. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ τὰ ὀνομάσῃ «χαρακτηριστικὰ συναισθηματικὰ συμπλέγματα». Ταῦτα προσδιορίζουν τὴν ὅλην πορείαν τῆς συμπεριφορᾶς, ἐνῶ αἱ «ἀνάγκαι» δὲν εἶναι παρὰ οἱ στόχοι τῆς συμπεριφορᾶς ταύτης.

2. Εἰς τὴν Οἰκονομίαν ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν προσανατολίζεται πρὸς τοὺς λογικοὺς ὑπολογισμούς. Τὸ ἀντίστοιχον εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ἀποτελοῦν αἱ «derivazioni», αἱ «παραγωγῆσεις», αἱ ὁποῖαι ἐρμηνεύονται ἐκ

51. Koch, Woldermar, μν. ἔργ., σ. 7.

52. «Trattato» §§ 152, 2146.

53. «Trattato» §§ 2553, 1843.

54. «Trattato» § 2079.

55. Koch, Woldermar, μν. ἔργ., σ. 9 ἐξ.

τῆς ἀκατασχέτου τάσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεμελιώνῃ λογικῶς, φιλοσοφικῶς, μεταφυσικῶς τὴν συμπεριφορὰν του. Ἡ λογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν «παραγωγῆσεων» αὐτῶν εἶναι περιωρισμένη: ἡ λογικὴ τοῦ αἰσθημάτων εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν λογικὴν τῆς ἐπιστήμης.

3. Ὁ οἰκονομικὸς βίος ἀκολουθεῖ ὀρισμένες τάσεις ἀνακυκλήσεως. Ὁ Pareto, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκ τῶν προδρόμων διερευνήσεως τῶν «Konjunktur», μεταφέρει καὶ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τὴν ἰδέαν ρυθμικῆς κινήσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου, εἰς τὴν ὁποίαν μακροχρονίως δύναται νὰ διαπιστώσῃ κανεὶς τὴν αὐξήσιν τοῦ βαθμοῦ ἐκλογικεύσεως εἰς τὴν συμπεριφορὰν, ἐνῶ βραχυχρονίως παρουσιάζεται μία ἐναλλαγὴ λογικῶν καὶ ἀξιολογικῶν τάσεων καὶ δυνάμεων.

4. Τέλος ὁ Pareto μεταφέρει εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τὴν ἰδέαν τῆς «ἰσορροπίας», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μίαν τῶν σημαντικωτέρων κατηγοριῶν τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τοῦ Walras καὶ τοῦ Pareto. Περὶ ταύτης ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω. Ὁμοίως μεταφέρει καὶ τὴν προβληματικὴν τοῦ Utilitarismus.

Ἡ διαπλοκὴ αὕτη καὶ σύνθεσις οἰκονομίας καὶ κοινωνιολογίας καθίσταται δυνατὴ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀμφότεραι ἐφαρμόζουσι κατ' ἀνάγκην μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μέθοδον, τὴν «λογικοεμπειρικὴν» ἢ «λογικο-πειραματικὴν» («metodo logico-sperimentale»)⁵⁶, ἔστω καὶ ἂν διὰ λόγους πρακτικοὺς καὶ «διὰ τὴν ἀνεσιν τῆς ἐρεύνης» ἐξετάζονται τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὰ κοινωνιολογικὰ προβλήματα κεχωρισμένως. Πόσῃν δὲ σημασίαν ἀποδίδει ὁ Pareto εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου ταύτης εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιστήμας κατανοεῖ κανεὶς, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ πρῶται 144 παράγραφοι τῆς κοινωνιολογίας του («Trattato») εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὴν μέθοδον ταύτην, ἐνῶ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του συνέγραψε θεμελιώδους σπουδαιότητος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς οἰκονομικῆς του θεωρίας πραγματεῖαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Economia sperimentale»⁵⁷.

Ἄλλ' εἰς τί συνίσταται ἡ «λογικο-ἐμπειρικὴ» αὕτη μέθοδος;

(Συνεχίζεται!)

56. Ὁ ὅρος «logico - sperimentale» σημαίνει εἰς τὴν ἰταλικὴν τόσον «λογικο-ἐμπειρικὸς», ὅσον καὶ «λογικο-πειραματικὸς». Τὰ κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ἀναπτύσσει ὁ Pareto τόσον εἰς τὰς προμνημονευθείσας 144 παραγράφους τοῦ «Trattato», ὅσον καὶ εἰς εὐάριθμα σημεῖα τοῦ «Manuel», ὅπου καὶ παραπέμπει.

57. Αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1918 εἰς τὸ περιοδικὸν «Giornale degli Economisti» καὶ συμπιερίληφθη εἰς τὸ συλλογικὸν ἔργον «Scritti teoretici», σελ. 573-590.